

Péter Eredics

Vier Kopenhaagse inscripties uit 1677 in het album amicorum van Boldizsár Nikléczi*

Onder Hongaren die in de vroegmoderne tijd het buitenland bezochten, waren de alba amicorum oftewel de vriendenboeken erg populair. Archiven en bibliotheken in binnen- en buitenland bezitten deze boekjes in groten getale. Hun betekenis voor de onderzoekers van de vroegere eeuwen kunnen we niet genoeg benadrukken. De inscripties die zij bevatten, werden door de jaren heen geschreven door vertegenwoordigers van verschillende bevolkingsgroepen, waaronder handelaren, medestudenten, dominees, maar ook door beroemde professoren en staatslieden. Met behulp van de inscripties is het mogelijk een getrouw beeld van de verhoudingen in die periode te schetsen en onze gebrekkige informatie over die tijd aan te vullen. Op het internet duiken steeds vaker deels of geheel gedigitaliseerde alba op. Een mooi voorbeeld hiervan is het album uit de peregrinatie van Ferenc Pápai Páriz de Jongere (1687-1740), die met zijn gedetailleerde registers en talrijke aanvullende informatie een ware schatkamer voor cultuurhistorici vormt.¹ In de afdeling handschriften van de Hongaarse Nationale Bibliotheek te Budapest zijn veel van zulke vriendenboekjes bewaard gebleven, waaronder één uit de eeuw die in dit stuk nader toegelicht wordt. Zijn toenmalige bezitter Boldizsár Nikléczi (1636-1704) werd, net als de andere uit Hongarije afkomstige dominees, door admiraal Michiel de Ruyter (1607-1676) in februari 1676 in Napels bevrijd. Het vriendenboek in kwestie is qua uiterlijk niet zo spectaculair en verkeert

niet in zo'n goede staat als het album van Ferenc Pápai Páriz de Jongere. Het geldt echter met zijn Duitse, Engelse, Hebreeuwse, Latijnse, Oudgriekse en Zweedse inscripties als een bijzonder belangrijk document uit de 17de eeuw.² Tot op heden is de korte studie van Miklós Asztalos uit 1933 het meest uitgebreide stuk over het album.³ De auteur beschrijft de reis van de door De Ruyter bevrijde Hongaarse galeislaven in West- en Noord-Europa tussen 1676 en 1679, maar hij had niet de mogelijkheid om alle inscripties te behandelen en te publiceren. Na het baanbrekende artikel van Asztalos brak een lange periode aan, die alleen door de uitgaven in het jubileumjaar 1976 verbroken werd. De bundels *In memoriam eliberationis* en *Rebellion oder Religion?* bevatten weliswaar enkele foto's van bijdragen uit het album, maar de grote doorbraak liet tot de 21ste eeuw op zich wachten.⁴ Het is weliswaar met vertraging, maar het initiatief van de medewerkers van de Universiteit Szeged en de Hongaarse Nationale Bibliotheek, die bezig zijn met het bouwen van de databank *Inscriptiones Album Amicorum* (verder IAA), is een stap in de goede richting. Het doel van deze hoopvolle onderneming is om alle inscripties die betrekking hebben op Hongarije in binnen- en buitenlandse alba, aangevuld met verschillende registers op het internet, voor alle belangstellenden toegankelijk te maken.⁵ Bij dit onderzoek is ook het Nikléczi-album betrokken. Op dit ogenblik zijn er al 15 bijdragen op internet te lezen, die tijdens de reizen van Nikléczi in Nederland en Duitsland in het album kwamen.⁶ Onderstaand worden er vier, tot nu toe niet gepubliceerde inscripties beschreven. Aan de hand daarvan probeer ik inzicht te geven in een kort Deens hoofdstuk van Nikléczi's jarenlange Europese reis.

Nikléczi's reis naar Kopenhagen

De levensloop van onze galeislaaf is dankzij deels gepubliceerde, deels nog uit te geven bronnen, goed te volgen. Onder deze bronnen nemen de inscripties, die hij in andermans alba amicorum schreef en anderen in het zijne, een belangrijke plaats in.⁷ Ook het incomplete dagboek van Nikléczi, dat bewaard is gebleven en in het bezit van de Hongaarse Nationale Bibliotheek is, bevat interessante details.⁸ Uit al deze bronnen wordt duidelijk dat Nikléczi, geboren in 1636, na zijn studie luthers dominee werd in het Noord-Hongaarse Alsósztrégova (thans Dolná Strehová in Slowakije). In deze hoedanigheid ontving hij een brief van de bijzondere rechtbank, volgens welke hij op 28 februari 1674 in Pozsony (thans Bra-

tislava in Slowakije) moest voorkomen. Na enkele weken, op 4 april, werd hij ter dood veroordeeld, met inbeslagneming van zijn goederen. Zijn doodvonnis veranderde men in galeislavernij en Nikléczi werd, evenals veel van zijn lotgenoten, in de kerker van Lipótvár (thans Leopoldov in Slowakije) opgesloten. Daarvandaan werd hij overgebracht naar Napels waar hij, zoals bekend, tot februari 1676 onder erbarmelijke omstandigheden gevangen zat. De door De Ruyter bevrijde dominees gingen via Venetië naar Zwitserland. Vanuit het Alpenland reisde Nikléczi met acht compagnons via Duitsland naar Nederland en in november 1676 ook naar Engeland. Uit de bronnen blijkt, dat Nikléczi in het voorjaar van 1677 met de lutherse Tamás Steller richting Denemarken vertrok. De reis hebben die twee vermoedelijk per schip afgelegd. Hierop duidt de helaas ongedateerde inscriptie op het Waddeneiland Vlieland, dat langs de vaarroute richting het Noorden ligt.⁹ In mei 1677 vinden wij hen beiden in Kopenhagen, waar zij tot medio september verbleven. Tijdens die kleine vier maanden hebben in totaal zes personen in Nikléczi's album een bijdrage geschreven. Vier van deze inscripties hebben, direct of indirect, betrekking op de Duitse St.-Petrigemeente in Kopenhagen.

De Kopenhaagse St.-Petrigemeente in de 16de en de 17de eeuw

In Kopenhagen is de invloed van de aanwezigheid van de Duitse kolonie – voornamelijk bestaande uit kooplieden uit Stettin en Wismar – al vanaf de 14de eeuw aantoonbaar. Door de pro-Duitse maatregelen van Christiaan III (1533-1559), die voor de immigranten in Denemarken voor betere leefomstandigheden zorgde dan in de Duitse provincies, verhuisden steeds meer mensen naar het noordelijke buurland en vooral naar de hoofdstad. Dit maakte daar het oprichten van een eigen Duitse gemeente noodzakelijk. Op 20 februari 1575 werd dit gerealiseerd en tien jaar later hebben de gemeenteleden de St.-Petrikerk in Kopenhagen gekregen, die tot op heden hun thuisbasis vormt. Er is een direct verband tussen het begin van de bloeitijd van de gemeente in de 17de eeuw en de tragische geschiedenis van de Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Door de verwoestingen op Duitse bodem zocht een grote schare vluchtelingen uit voornamelijk Schleswig en Holstein toevlucht in het veiligere Denemarken. In een Duits dagboek uit 1623 leest men het volgende over de hoofdstad:

Kopenhagen ist eine grosse, schöne Handels- und Seestadt, rings mit Wasser umgeben, nicht viel kleiner als Hamburg. Hat zwar enge Gassen, aber doch feine Häuser und treibet einen grossen Trafik mit den vornehmsten Ländern und Königreichen der Christenheit, hat von aussen wegen der vielen Türme und schönen Gebäude ein lustiges Ansehen, so thut ihnen auch der König, als welcher von seinen Unterthanen sehr geliebet, zu ihrer Hantierung grossen Vorschub und Beförderung.¹⁰

De in het citaat genoemde koning, Christiaan IV (1588-1648), heeft de gemeente veel privileges verleend, waardoor het aantal aanhangers, mede dankzij de Duitse immigranten, verder toenam. Onder hen vinden wij vele armen, maar ook welgestelde artsen, apothekers, handelaren, goudsmeden en drukkers. Dankzij de Brandenburgse en Lüneburgse betrekkingen met het Deense vorstenhuis nam vanaf het midden van de 17de eeuw de Duitse invloed in Denemarken geleidelijk toe. Dit blijkt ook uit de volgende gegevens. Het aantal inwoners in Kopenhagen bedroeg rond 1655 ongeveer 25000. Rond tien procent van alle geboren kinderen in de stad werd in de St.-Petrikerk gedoopt.¹¹ Het is dus niet verwonderlijk dat de St.-Petri onder Christiaan V (1670-1699) een soort hofkerk werd. Dat Nikléczi zijn geluk uitgerekend hier wilde beproeven, is waarschijnlijk geen toeval. Uit het gezichtspunt van de Hongaar was het ook een niet te verwaarlozen feit dat de gemeente over een aantal charitatieve instellingen beschikte. Zoals een eigentijdse bron aangeeft: “Die St. Petri Gemeinde genoss [...] stets einen besonderen Ruf der Mildtätigkeit.”¹²

Nikléczi had op deze manier de kans om twee vliegen in een klap te slaan. Hij kon enerzijds voor hemzelf en voor zijn geloofsgenoten giften inzamelen, anderzijds was het door de connecties van de gemeente met het koninklijk hof mogelijk voor de terugkeer van de bevrijde galeislaven naar Hongarije te lobbyen. Welke personen hielpen hem hierbij?

Vier Kopenhaagse inscripties in het album van Nikléczi

Chronologisch gezien kwam de eerste bijdrage van de hand van Hans Bagger (1646-1693) aan het eind van mei 1677 “in solatium”, oftewel als troost, in het album.¹³ Deze bijzonder invloedrijke Deen was weliswaar geen lid van de St.-Petrigemeente, maar hij had er als bisschop van de provincie Sjaelland, waarin zich ook Kopenhagen bevindt, toch intensief contact mee.

Bagger had geen alledaagse levensloop. In Rostock studeerde hij bij August Varenius (1620-1684). In Wittenberg woonde hij de colleges bij van een van de meest prominente figuren van het orthodoxe lutheranisme, Abraham Calovius (1612-1686).¹⁴ Vervolgens verdiepte hij zijn kennis in Oxford en Cambridge. Eenmaal terug in Denemarken werd hij in 1675 op 29-jarige leeftijd bisschop en tegelijkertijd professor in de theologie aan de universiteit van Kopenhagen. Tot zijn dood in 1693 vond hij het verhinderen van de verbreiding van het katholicisme in Denemarken één van zijn belangrijkste opdrachten.¹⁵ Bagger beschikte ook over een privébibliotheek met ca. 2700 banden. Deze werd een jaar na zijn dood geveild. In de veilingcatalogus vinden wij boeken van onder andere twee dominees van de St.-Petri, Christian Brämer en Johannes Lassenius, die later nog ter sprake zullen komen, maar ook een aantal hungarica.¹⁶ Het is helaas niet duidelijk of deze Hongaarse drukken als cadeau van Nikléczi in de bibliotheek terecht zijn gekomen.

De bisschop had bij de St.-Petrigemeente veel vrienden. Eén van hen, Christian Brämer (1635-1701), heeft op 13 juni 1677 zijn inscriptie in het album geschreven. De dominee feliciteert Nikléczi met zijn bevrijding van de galei, en hij wenst de Hongaar een snelle en voorspoedige terugkeer naar zijn vaderland: “Felicem e vinculis liberationem, et felicissimum in dulcem patriam reditum, hisce gratulatus, apprecatus”.¹⁷ De uit Lübeck afkomstige Brämer studeerde theologie in respectievelijk Rostock en Wittenberg.¹⁸ Vervolgens was hij diaken en vanaf 1676 tot aan zijn dood stond hij als dominee in dienst van de St.-Petri. Ook als auteur was hij actief.¹⁹ In deze context moet vooral zijn *Himmels-Gedancken Verfasst auf dem Berg Thabor* – gedrukt in 1690 – genoemd worden. De approbatie van dit boek, die hoogstwaarschijnlijk niet alleen bisschoppelijke toestemming maar ook financiële ondersteuning van de uitgave inhield, werd namelijk door niemand minder dan Hans Bagger geschreven.²⁰ Dit werk is dankzij de Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel integraal op internet te lezen.²¹

Medullas non Ethices 281

Cui olim divinae veritatis medulla parvis
 Gammis, humanis conturbatis, non
 tantis Sen: In: Nictetibus, pro
 habebit, quod inter hostes, unum
 hinc vespatur, modo in caelis tandem
 felicitatis foavisima medulla
 fatis abitur
 Con: in solutio afflicto animae
 affert

Hafniae d: 30. May:
 No. 77.

Baggerus

Inscriptie van Hans Bagger (Fol. 281. recto)

Quilibet terra homini sapienti e patria: cum
 Forti animae mundus universus patria fil. 259

260

Felicem e vinculis liberatio-
 nem, et felicissimum in clibus
 patriam reditum, hisce gratula-
 tur, apprecatur

M. Christian Brämer

Hafniae 1677. d. 13 Junij.

Inscriptie van Christian Brämer (Fol. 260. recto)

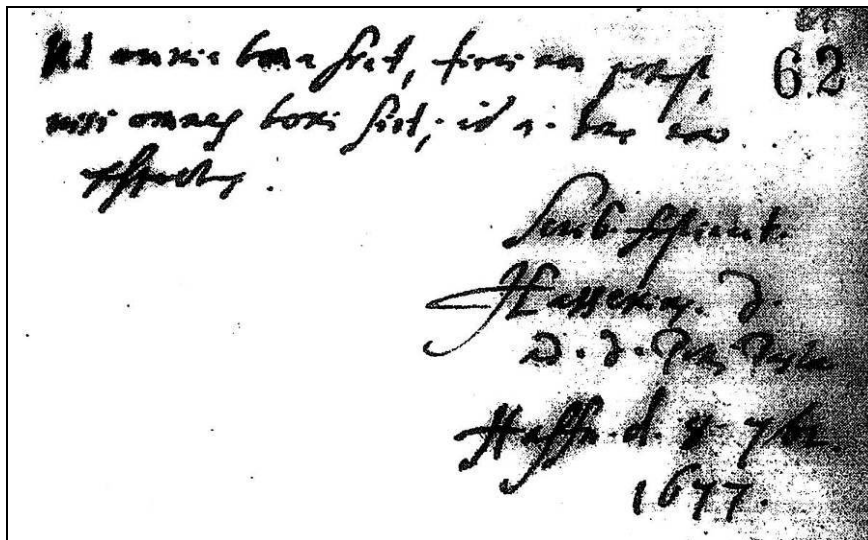
Tegelijk met Brämer begon Johannes Lassenius (1636-1692) zijn loopbaan bij de St.-Petri, wellicht de meest invloedrijke dominee, die op 8 juli 1677 Nikléczi ontmoette.²² Na zijn studiejaren in Rostock had Lassenius als begeleider van de zoon van een rijke patriciër Europa bereisd,²³ en na zijn studie theologie in Leipzig, Wittenberg, Jena, Tübingen en Straatsburg vestigde zich hij in Nürnberg,²⁴ waar veel van zijn boeken gedrukt werden.²⁵ Eén van zijn polemische geschriften tegen de rooms-katholieken heeft hem trouwens bijna zijn leven gekost. De jezuiten hebben hem in 1662 gevangen genomen en probeerden hem soms met beloftes, soms met dreigementen tot het katholicisme te bekeren. Toen duidelijk werd dat dat hen niet zou lukken, werd hij op het bevel van keizer Leopold I (1640-1705) – net zoals Nikléczi – naar Pozsony gebracht waar hij dezelfde verschrikkingen meemaakte als jaren later de Hongaarse galeislaven. Dat hij als ware lotgenoot van Nikléczi in leven bleef, had hij aan zijn avontuurlijke ontsnapping te danken. Na deze tussenstop in Pozsony was de ster van Lassenius langzaam maar zeker aan het rijzen. In 1667 promoveerde hij in Greifswald.²⁶ Na enkele jaren vinden wij hem al in de St.-Petri waar hij als dominee bezig is. Naast zijn werkzaamheden bij de gemeente werd hij in 1678 benoemd tot professor in de theologie aan de universiteit van Kopenhagen, waar ook de reeds genoemde bisschop, Hans Bagger, lid van de faculteit was.²⁷ Dat Lassenius ook persoonlijk contact had met koning Christiaan V en diens invloed onderging, kwam tot uiting ook in zijn geschriften. De dominee, die geen blad voor de mond nam, heeft in zijn preken het allesbehalve smetteloos te noemen privéleven van Christiaan vaak aan de kaak gesteld. Problemen heeft hij daardoor echter nooit gekregen, sterker nog, dankzij hem heeft de koning tussen 1677 en 1691 vele malen bezoek gebracht aan de St.-Petri.

Lassenius' dood in 1692 is bij de gemeente dan ook als een bliksem ingeslagen. Een van zijn tijdgenoten heeft de dominee als volgt geroemd: "Ein Licht des Luthertums verlischt, ein Güldenmund verstummt, ein Leitstern ist vergangen."²⁸

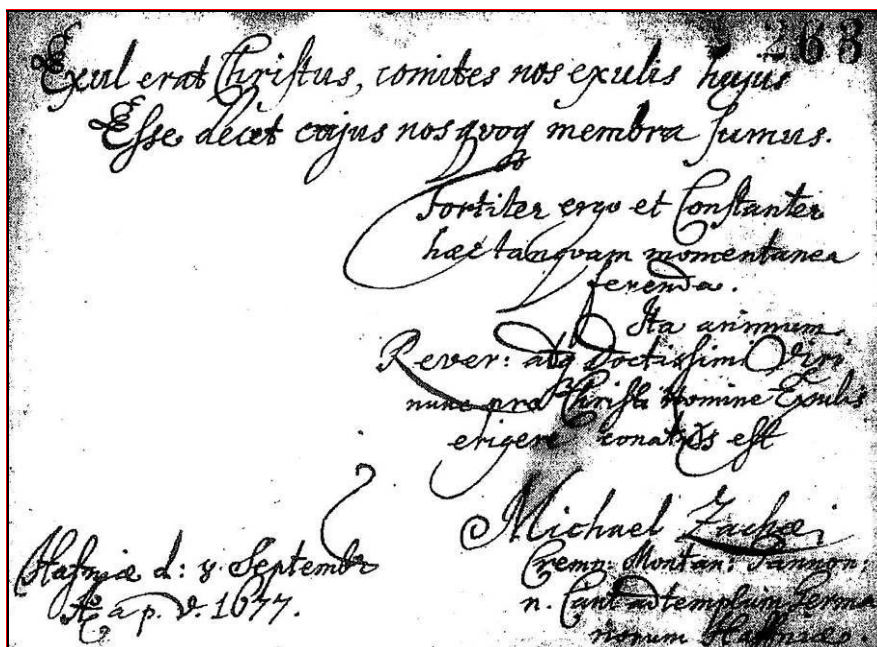
Ter nagedachtenis van zijn vriend heeft de bovengenoemde Christian Brämer onder de titel *Seeliger Zustand* een werkje geschreven.²⁹ Interessant voor het onderzoek in Hongarije is het In memoriam van tien bladzijden aan het einde van het boek, geschreven door de Hongaarse theologie-student Stephanus Dubravius.³⁰ Lassenius beschikte over een grote privébibliotheek met ongeveer 6000 banden, die in 1693 in Kopenhagen geveild werd. In de veilingcatalogus vinden wij boeken van Bagger en Brämer, maar ook een aantal hungarica. Ook in dit geval is helaas niet duide-

lijk of de Hongaarse drukken als cadeau van Nikléczi in de bibliotheek terecht zijn gekomen.³¹

Als laatste heeft op 8 september 1677 de uit Hongarije afkomstige cantor van de gemeente zijn naam en inscriptie in het album van Nikléczi geschreven. Michael Zachaei (?-1698) probeerde met zijn woorden zijn voor de naam van Christus verbannen, achtenswaardige en geleerde landgenoot aan te moedigen: “Ita animum Rever[endi] atque Doctissimi Viri nunc pro Christi Nomine Exulis erigere conatus est”.³² In de bijdrage staat onder de naam van de cantor “Cremn[icio] mont[anus] Pannon[ius]”. Hij kwam dus uit Kőrmöcbánya (thans Kremnica in Slowakije) naar Scandinauvië. In de schaarse literatuur waarin zijn naam voorkomt, geeft men dus verkeerd Selmecebánya (thans Banská Štiavnica in Slowakije) en Krems in Neder-Oostenrijk als zijn geboorteplaats aan.³³ Zachaei liet zich in augustus 1651 aan de universiteit van Rostock inschrijven.³⁴ Vanaf 7 november 1656 staat zijn naam in de registers van de St.-Petri vermeld en uit dezelfde registers valt op te maken dat hij op 12 september 1698 overleed. Afgezien van Nikléczi’s album vinden wij zijn naam en bijdrage ook in dat van de Duitse componist Johann Valentin Meder (1649-1719), geschreven in 1674 te Kopenhagen.³⁵

Inscriptie van Johannes Lassenius (Fol. 62. recto)

Inscriptie van Michael Zachaei (Fol. 263. recto)

Epiloog

Van de protestantse dominees die in 1674 in Pozsony tot galeislavernij of gevangenisstraf veroordeeld werden, heeft niet iedereen de beproevingen overleefd. Nikléczi was een van de gelukkigen, die na lang ronddwalen in Europa naar het vaderland mocht terugkeren. Zijn weg voerde eerst naar Alsósztrégova, vervolgens stond hij als dominee vanaf 1685 tot zijn dood in 1704 in Besztercebánya (thans Banská Bystrica in Slowakije). Zijn naam komen wij ook in zijn latere jaren tegen in andermans alba amicorum. Bekend is een inscriptie van zijn hand – gedateerd 29 mei 1692 – in het album van de toen 21-jarige Ádám Mittuch (1671-?).³⁶ Wat had Nikléczi, die zijn lijden en beproevingen altijd met opgeheven hoofd verdroeg, de jonge student anders kunnen toewensen dan: “Fortiter, Fideliter, Feliciter!”³⁷

Noten

- * Met dank aan prof. dr. Ferenc Postma (Vrije Universiteit Amsterdam) en Tibor Weber (Hongaarse Nationale Bibliotheek Budapest).
- ¹ Het album amicorum in de bibliotheek van de Hongaarse Academie van Wetenschappen is op de website <http://ppf.mtak.hu> te bezichtigen.
- ² De signatuur van het album is Duod Hung 81.
- ³ Miklós Asztalos: *A gályarab N. B. diplomáciai utazása = Károlyi Árpád Emlékönyv*. Red. Gyula Szekfü. Budapest, 1933, 66-77.
- ⁴ *In memoriam eliberationis Verbi Divini Ministrorum Hungaricorum ad triremes condemnatorum MDCLXXVI*. Hrsg. László Makkai. Budapest, 1976, 10, 11, 12, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 27. *Rebellion oder Religion? Die Vorträge des internationalen Kirchengeschichtlichen Kolloquiums Debrecen, 12.2.1976*. Hrsg. Peter F. Barton, László Makkai. Budapest, 1977, 136, 148.
- ⁵ Vgl. <http://susu.cs.jgytf.u-szeged.hu/~latzkovits/>
- ⁶ Hun IAA-signatuur is 1492-1506.
- ⁷ Zie hierover de inscripties van en voor Nikléczi in de IAA-databank en ook de bijdrage van Ferenc Postma in deze bundel.
- ⁸ De signatuur van het incomplete dagboek *Fragmentum ephemeridum seu Diarii* in de Hongaarse Nationale Bibliotheek is 211. Oct. lat.
- ⁹ Vgl. Fol. 259 verso.
- ¹⁰ Louis Bobé: *Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen. Ihre Kirche, Schulen und Stiftungen 1575-1925*. Kopenhagen, 1925, 16.
- ¹¹ Ibid., 36.
- ¹² Ibid., 268.
- ¹³ Fol. 281 recto.
- ¹⁴ Bagger liet zich op 5 mei 1666 aan de universiteit van Wittenberg inschrijven. Vgl. *Album Academiae Vitebergensis: Jüngere Reihe*. Hrsg. Bernhard Weissenbron. II, Magdeburg, 1934, 9. Sporen van zijn studie bewaarde ook zijn disputatie: *Disputatio philologico-theologica de nomine [...] (Jehovah) Messiae appropriato ex luculentissimo & insigni pastoris pastorum Christi vaticinio Jerem. XXIII. v. 8. collato cum c. XXXIII. v. 16.. Wittebergae, 1667*.
- ¹⁵ Over de biografische gegevens van Bagger zie Sophus Michael Gjellerup: *Hans Bagger (1646-1693) = Dansk biografisk Leksikon, tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814*. Carl Frederik Bricka (ed.). I. København, 1979-1984, 362-363.
- ¹⁶ *Catalogus librorum beati Dn. d. Johannes Baggeri Sedlandiae dum vixit, episcopi ...: quorum auctio habebitur in aedibus nobilis*. Hafniae, 1694. De boeken van Brämer en Lassenius zijn in de catalogus op de volgende bladzijden terug te vinden: 31, 132, 135. De veilingcatalogus bevat ook een aantal hungarica, die later in een artikel gepresenteerd zullen worden.
- ¹⁷ Fol. 260 recto.
- ¹⁸ Brämer liet zich in september 1652 aan de universiteit van Rostock inschrijven en in 1658 komen wij zijn naam in de matrikel van de universiteit Wittenberg tegen. Vgl.

- Die Matrikel der Universität Rostock*. Hrsg. Adolf Hofmeister. III. Rostock, 1889-1922, 172b en Weissenborn, I, 577.
- ¹⁹ Vgl. onder vermelding van de naam Brämer de volgende internetsite: <http://www.vd17.de>.
- ²⁰ Christian Brämer: *Himmels-Gedancken Verfasset auf dem Berg Thabor/ Und bey der Erklärung der Verklärung Christi entdeckt: Auch Mit einem allgemeinem Register/ und vielen Sinn-Bildern*. Copenhagen, 1690.
- ²¹ Vgl. <http://diglib.hab.de/wdb.php?dir=drucke/xb-4362>.
- ²² Fol. 62 recto.
- ²³ Lassenius was vanaf april 1655 student in Rostock. Vgl. Hofmeister, III, 183b.
- ²⁴ Jürgen Beyer: *Johannes Lassenius (1636-1692). Ein lebendes Predigtexempel? = Sankt Petri Kopenhagen 1575-2000. 425 Jahre Geschichte deutsch-dänischer Begegnung in Biographien mit einem Beitrag von Hans Munk Hansen zur Restaurierung*. Hrsg. Jürgen Beyer, Johannes Jensen. Copenhagen, 2000, 23-32.
- ²⁵ Over het werk/de boeken van Lassenius zie *Johannes Lassenius (1636-1692) = Personalbibliographien zu den Drucken des Barock*. Hrsg. Gerhard Dünnhaupt. IV. Stuttgart, 1991, 2479-2511.
- ²⁶ Zijn academische geschriften vindt men in de bibliografie van Dünnhaupt en op de internetsite <http://www.vd17>.
- ²⁷ Wilhelm Rahe: *Johannes Lassenius (1636-92). Ein Beitrag zur Geschichte des lebendigen Luthertums im 17. Jahrhundert*. Gütersloh, 1933, 50.
- ²⁸ Bobé, 107.
- ²⁹ Christian Brämer: *Seeliger Zustand Der Verstorbenen Gerechten/ Bey der am 19ten Septemb. 1692. angestellten/ Hochansehnlichen Leichbegängniß/ Des ... Herrn Johannis Lassenii ... / Auß den Worten des Propheten Jesaias Cap. 57/ v. 1. 2. In einer sehr Volckreichen Versammlung fürgestellt/ und nachmals zum Druck dargegeben Von M. Christian Brämer, Lubec. XXXI Jährigem Prediger daselbst*. Copenhagen, 1692.
- ³⁰ Dubravius' *Die verwelckte Fuertrefflichkeit wurde bey der hoch-schmerzlichen Bestattung des weltberühmten Theologi ... Hn. Johannis Lassenii ... aus tieffster Wehmuth beseuffzet von S. Dubravio, Theol. Stud. aus Ungarn* bevindt zich op bladzijde 121-131 van Brämer's *Seeliger Zustand*. Vgl. *Régi Magyar Könyvtár III. Pótlások, kiegészítések, javítások*. Red. Gedeon Borsa. IV. Budapest, 1990-1996, 1362, No. 7846. Over Dubravius is bekend dat hij oorspronkelijk uit Szokolca (thans Skalica in Slowakije) afkomstig was en dat er in 1687 in Leipzig een disputatie onder de titel *Problema historicum de planetaria dierum denominatione ... publicae censurae proponet praeses m. Johannes Moebius, ... respondente Stephano Dubravio Zakoltza Hung. Lipsiae, 1687* van zijn hand verscheen. Vgl. *Régi Magyar Könyvtár*. Red. Károly Szabó, Árpád Hellebrant. III/2. Budapest, 1879-1898, 320, No. 3452. Dubravius' weg leidde vervolgens naar Denemarken. Aan de universiteit van Kopenhagen liet hij zich op 5 mei 1688 inschrijven. Vgl. Szögi László: *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526-1788*. Budapest, 2003, 184, No. 1656.
- ³¹ *Catalogus librorum beati domini Johannis Lassinii, ss. theol. doctoris in academia reg. Haffn. professoris p.primarii et ad d. Petri pastoris, qvorum auctio habebitur die*

mens. augusti. Hafniae, 1693. De boeken van Bagger en Brämer zijn in de catalogus op de volgende bladzijden terug te vinden: 141, 291, 350, 407. De hungarica zullen later in een artikel gepresenteerd worden.

³² Fol. 263 recto.

³³ Asztalos, 72 en Bobé, 345.

³⁴ Szögi, 135, No. 1112., respectievelijk Hofmeister, III, 167b.

³⁵ Johannes Bolte: Das Stammbuch Johann Valentin Meder's. In: *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*, 1892/4, 503.

³⁶ Over het leven en werk van Ádám Mittuch zie de e-uitgave van József Szinnyei: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, 2000 op de homepage <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>, respectievelijk Milan Čáky: Pietizmus v politickom myslení na Slovensku (do synody v Ružomberku v roku 1707). In: *Slovenská politologická revue*, 2006/3, 1-24.

³⁷ Het bovenstaande citaat leest men bij aantekening 1038 van de IAA-databank. De signatuur van het album in de Hongaarse Nationale Bibliotheek is Oct. Lat. 122.